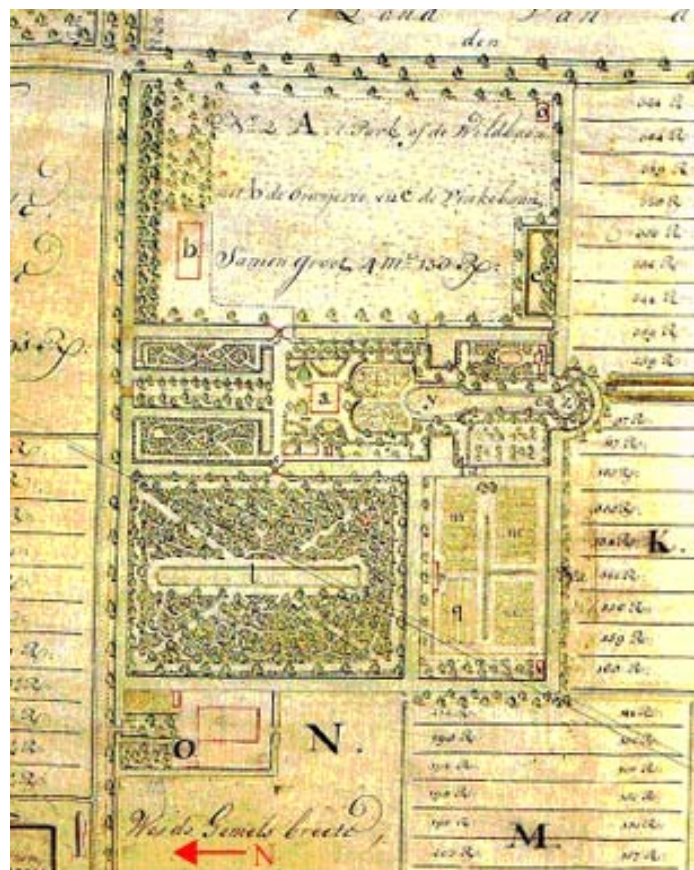

Dordrecht Ondergronds 7

GEMEENTE DORDRECHT, PLANGEBIED SMITSWEG-WILGENWENDE

Een karterend en waarderend inventariserend
veldonderzoek door middel van proefsleuven,
o.a. op de 17^e-eeuwse buitenplaats Groenhove

M.C. Dorst

De buitenplaats Groenhove op een uitsnede van een plattegrond uit 1764.

2010
Gemeente Dordrecht
Bureau Monumentenzorg & Archeologie

Colofon	
ISSN	1876-2379
ISBN	n.v.t.
Tekst	M.C. Dorst
Redactie	J. Hoevenberg
Afbeeldingen	Bureau Monumentenzorg & Archeologie (tenzij anders vermeld)
Vormgeving	Bureau Monumentenzorg & Archeologie
Drukwerk	Bureau Monumentenzorg & Archeologie
Uitgave	Gemeente Dordrecht, augustus 2010
<p>Gemeente Dordrecht Sector Stadsontwikkeling / Afdeling Inrichting Stadsdelen Bureau Monumentenzorg & Archeologie</p> <p>Postbus 8 3300 AA Dordrecht T (078) 639 64 02 monarch@dordrecht.nl www.dordrecht.nl/archeologie</p>	
© Gemeente Dordrecht, 2010	
<p>Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.</p>	

Inhoud

1. Inleiding	4
1.1 Algemeen	4
1.2 Administratieve gegevens.....	5
2. Gegevens onderzoeksgebieden en vooronderzoek	6
2.1 Plangebied, onderzoeksgebieden en huidig grondgebruik	6
2.2 Geplande werkzaamheden.....	6
2.3 Resultaten van het vooronderzoek.....	6
2.4 Archeologisch advies	10
3. Doel- en vraagstellingen	11
4. Veldwerk	12
4.1 Methoden.....	12
4.2 Onderzoeksresultaten	14
4.2.1 Onderzoeksgebied 1, de buitenplaats Groenhove	14
4.2.2 Onderzoeksgebied 2; drie hoger gelegen toppen in het laatmiddeleeuwse landschap.....	23
5. Conclusies en Aanbevelingen	28
Literatuur	30
Afkortingen	30

1. Inleiding

1.1 Algemeen

In het kader van de realisatie van de nieuwbouwwijk Wilgenwende zullen op korte termijn bodemingrepen plaatsvinden waarbij mogelijk archeologische waarden worden verstoord. In opdracht van Wilgenwende Ontwikkelingscombinatie C.V. is door het Bureau Monumentenzorg & Archeologie van de gemeente Dordrecht een inventariserend archeologisch veldonderzoek uitgevoerd.

Voor de uitvoering van het veldwerk is door de gemeente Dordrecht een Programma van Eisen opgesteld.¹ Het doel van het onderzoek was het inventariseren van de eventueel aanwezige archeologische waarden en het waarderen daarvan.

Dit document betreft de rapportage van het karterend en waarderend inventariserend veldonderzoek. Op basis van een bureauonderzoek en een inventariserend booronderzoek zijn drie zones aangewezen waar sprake is van (mogelijke) archeologische waarden in de ondergrond. Deze archeologische verwachting is door middel van dit proefsleuvenonderzoek in het veld getoetst.

De gegevens van het plangebied, de aanleiding voor het onderzoek, de resultaten van het vooronderzoek zijn weergegeven in hoofdstuk 2. De doel- en vraagstellingen staan vermeld in hoofdstuk 3 en in hoofdstuk 4 zijn de onderzoeksmethoden en de resultaten van het veldwerk beschreven. Ten slotte zijn in hoofdstuk 5 de conclusies en aanbevelingen verwoord.

¹ Dorst 2008, Dordrecht PvE-nummer 2008-3.

1.2 Administratieve gegevens

Aard Onderzoek	Inventariserende proefsleuven; karterend en waarderend
Projectcode	0812
ARCHIS	
Onderzoeksmeldingsnr.	34100
Vondstmeldingsnummer	41453
Periode	Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd
Datum onderzoek	5 – 16 oktober 2009
Plangebied	Smitsweg
Provincie	Zuid Holland
Gemeente	Dordrecht
Plaats	Dordrecht
Toponiem	Wilgenwende
Kaartblad	44A
RD-coördinaten	
ZW:	104.816 / 421.132
NW:	105.000 / 421.144
NO:	104.975 / 420.190
ZO:	104.099 / 419.845
Kadastrale gegevens	
Gemeente code	DBD00
Sectie	S en V
Perceelnrs.	705 (gemeente Dordrecht) 703 (Wilgenwende gebiedsontwikkelingsbeheer B.V.)
Oprachtgever	Wilgenwende Ontwikkelingscombinatie C.V. Edisonbaan 14C, gebouw VII Postbus 632, 3430 AP Nieuwegein
Contactpersoon	Dhr. E. Bouwkamp ((projectcoördinator) ed.bouwkamp@am.nl
Uitvoerder(s)	Bureau Monumentenzorg & Archeologie
Projectleider	Dhr. M.C. Dorst (senior-archeoloog Bureau M&A)
Projectmedewerkers	Dhr. M.C. Dorst en dhr. J. Nipius (Bureau M&A)
Graafwerk	Firma Tuytel, Oud-Alblas
Specialisten	
Keramiëk	Dhr. M.C. Dorst, mevr. T. Busch en mevr. C. Lugtenburg
Kleipijpen	Dhr. J. Oostveen
Autorisatie	
Bevoegde overheid	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek	Mevr. H. Kromkamp (hoofd Bureau M&A)
Autorisatie rapport	Mevr. J. Hoevenberg (senior-archeoloog Bureau M&A)
Archivering projectgegevens en vondstmateriaal	
Digitaal	Archief Bureau Monumentenzorg & Archeologie en op www.dordrecht.nl/archeologie / e-depot Nederlandse Archeologie (http://www.dans.knaw.nl)
Vondsten	Stadsdepot Gemeente Dordrecht

2. Gegevens onderzoeksgebieden en vooronderzoek

2.1 Plangebied, onderzoeksgebieden en huidig grondgebruik

Het plangebied Wilgenwende ligt in de gemeente Dordrecht en wordt in het oosten begrensd door de Smitsweg en in het zuiden door de Wieldrechtse Zeedijk. De oostelijke en noordelijke begrenzing betreft deels de spoorlijn van Dordrecht naar Breda en snelweg N3. De totale oppervlakte van het plangebied is circa 55 ha. Na een verkennend en karterend booronderzoek zijn er drie onderzoekslocaties aangewezen waar (mogelijk) archeologische waarden aanwezig zijn en die door de voorgenomen bouwactiviteiten verstoord kunnen worden (afb. 5).

Onderzoeksgebied 1 betreft de locatie van de bebouwing van de 17e -eeuwse buitenplaats Groenhove en is gelegen in het noorden van het plangebied, tussen de spoorlijn, de snelweg N3 en de Kilweg (afb. 5).² In dit gebied zal een ontsluitingsweg voor de nieuwe woonwijk worden gerealiseerd. De centrumcoördinaat van dit onderzoeksgebied is X: 104.805, Y: 421.026.

Onderzoeksgebied 2 betreft een oost-west georiënteerde strook, ongeveer in het midden van het plangebied. Hier is de noordelijke oeverzone van het Oude Maasje in de ondergrond aanwezig. De totale oppervlakte van het deel waar het veen gemiddeld hoger gelegen is, bedraagt circa 500 x 100 m (afb. 5).

Onderzoeksgebied 3 is ook gelegen in de strook tussen de spoorlijn en de snelweg N3 en ligt ten noorden van onderzoeksgebied 1. De centrumcoördinaat van dit onderzoeksgebied is X: 105.112, Y: 421.683. Na overleg met de bevoegde overheid is dit onderzoeksgebied vervallen.³

2.2 Geplande werkzaamheden

In het plangebied zal nieuwbouw van circa 625 laagbouwwoningen worden gerealiseerd. Ook zullen een aantal nieuwe watergangen- en partijen en een ontsluitingsweg worden aangelegd. In het zuidelijke en middeendeel zal een groenzone worden ingericht. De exacte verstoringsdieptes en -locaties van zowel de woningen als de waterwerken zijn nog niet bekend. Door de graafwerkzaamheden kunnen archeologische waarden worden vernietigd.

2.3 Resultaten van het vooronderzoek

Met betrekking tot de ontwikkelingsplannen van de woonwijk Wilgenwende zijn een bureauonderzoek, een verkennend en een karterend inventariserend veldonderzoek door middel van boringen uitgevoerd.⁴ Op basis van dit onderzoek zijn op een aantal locaties in het plangebied (mogelijk) archeologische waarden aanwezig die door de bouwactiviteiten verstoord kunnen worden.

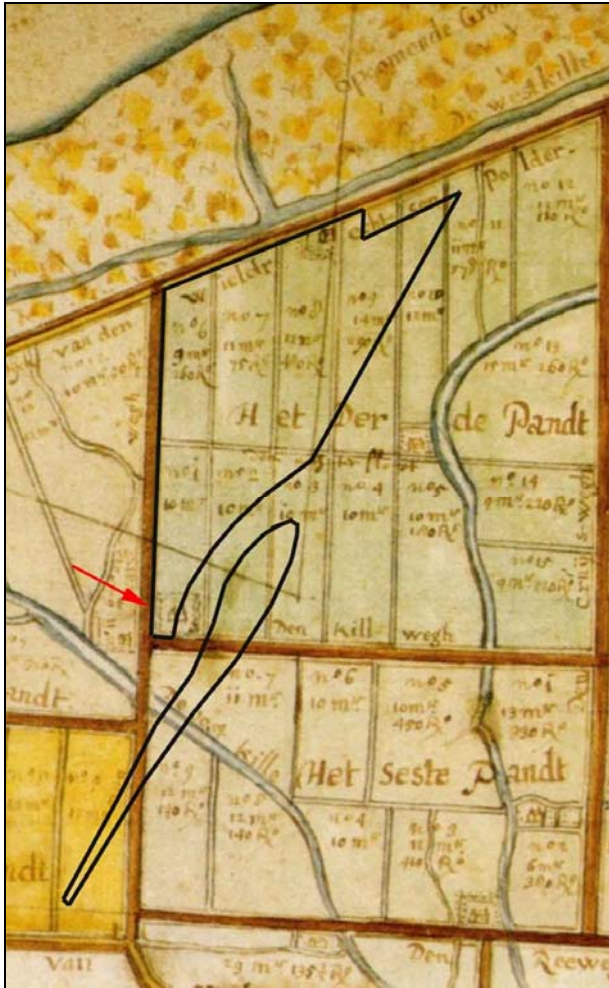
² Archis vondstmelding 404383.

³ Archis vondstmeldingsnr. 404579. Het gaat om kleibrokjes in de top van het veen op een diepte van 1,65 m – mv. Dit terrein bleek in het veld niet bereikbaar met een kraan.

⁴ Verkennende fase: Smit, B.I. & H.J.T. Weerts & P. Cleveringa, 2004. Karterende fase: J.W. de Kort 2007.

Onderzoeksgebied 1

Onderzoeksgebied 1 is de locatie van 17e tot 19e –eeuwse buitenplaats Groenhove.⁵ Het plangebied maakt deel van de in 1659 bedijkte Wieldrechtse polder. Het nieuw ontstane land kreeg een strakke, rechthoekige indeling in zogenaamde panden (afb. 1). Op de oudste kaart die deze situatie weergeeft is te zien dat het plangebied in het eerste, derde en zesde pand ligt. Op de kruising van de huidige Smitsweg en de Kilweg is een, mogelijk door sloten omgeven, gebouw weergegeven (afb. 1).⁶

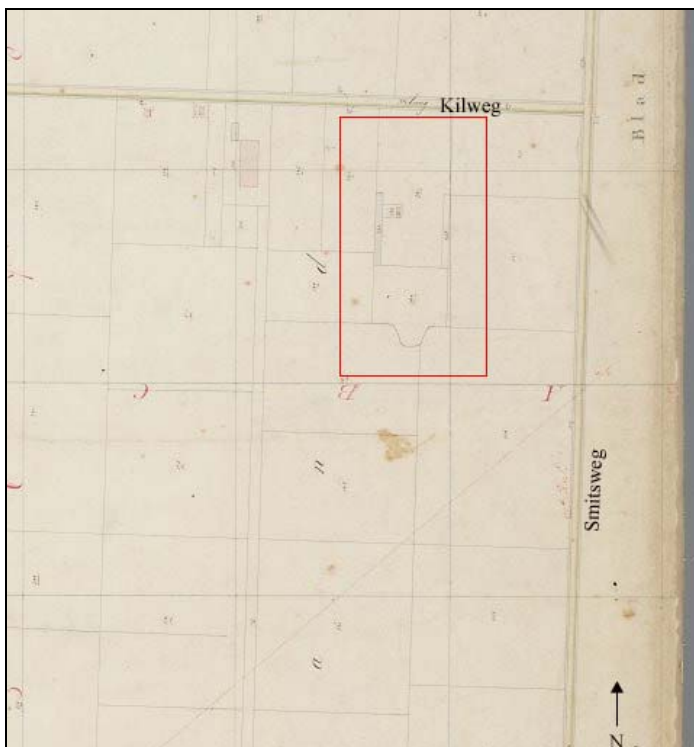
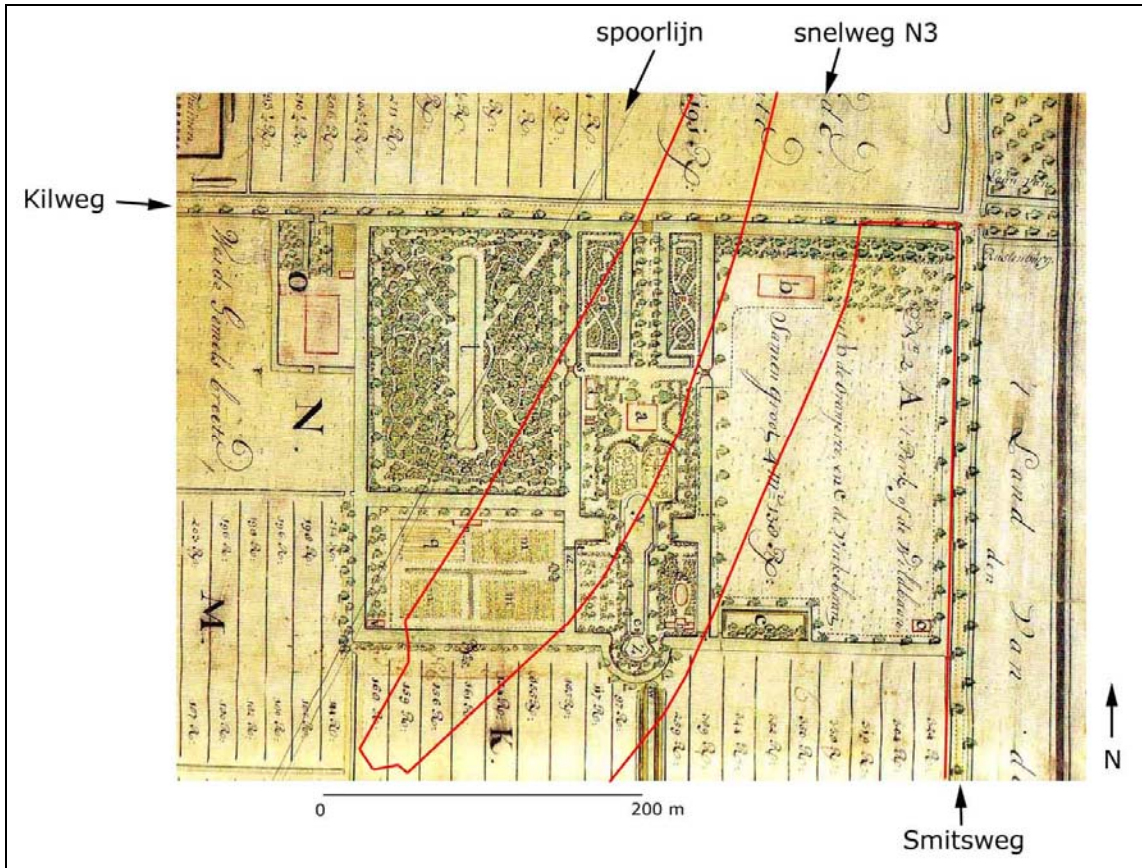
Afb. 1. De locatie van het plangebied Wilgenwende (zwart) op een uitsnede van een kaart van Mattheus Nispen, circa 1660. Op de hoek van de huidige Smitsweg en de Kilweg is een rechthoekig, omgracht gebouw weergegeven (rode pijl). Het noorden is onder.

Op een kaart uit 1764 is te zien dat de bebouwing fors is uitgebreid (afb. 2). Dit is de buitenplaats Groenhove.⁷ De buitenplaats bestond uit een centraal herenhuis met daar omheen een uitgebreide siertuin en diverse bijgebouwen. Ten zuiden daarvan lagen de bijbehorende landbouwgronden, die zich maar liefst uitstrekten tot aan de Wieldrechtse Zeedijk. Eigenaren van dit omvangrijke landgoed waren onder andere de families Braets en Beelaerts. Het nieuwe plangebied Wilgenwende beslaat qua oppervlak circa de helft van het oude landgoed.

⁵ Archis vondstmelding 404383, RAAP objectnummer DOSM2-01, J.W. de Kort 2007.

⁶ J.W. de Kort 2007, 14-15.

⁷ Van Wijk e.a., 1995.

Afb. 2. Boven: een deel van het plangebied Wilgenwende (rood midden en rechts) geprojecteerd op een uitsnede van een plattegrond uit 1764 met daarop de buitenplaats Groenhove. Het centraal gelegen woonhuis (a) lag op het terrein dat nu tussen de spoorlijn en de N3 ligt. Links van het woonhuis lag het tuinmanshuis (d).

Afb. 2. Onder: het centrale deel van Groenhove op de kadastrale kaart uit 1820. Een grachtrestant, het tuinmanshuis en de contouren van de tuin zijn nog herkenbaar.

Op de kadastrale minuut uit circa 1820 staat de buitenplaats niet meer aangegeven (afb. 2, onder). Er staat nog wel een restant van een gracht/vijver en waarschijnlijk het tuinhuis op aangegeven. Ook zijn de contouren van de siertuin nog herkenbaar. Op een luchtfoto van de RAF uit 1945 is de buitenplaats nog deels herkenbaar. Op de locatie van het centrale herenhuis is een lichte vlek met daar omheen een donker, rechthoekig grondspoor te zien (afb. 3).

Afb. 3. Een luchtfoto van de RAF uit 1945 van een deel van het plangebied Wilgenwende. In het midden is een lichte vlek met daaromheen een donker, rechthoekig spoor te zien die waarschijnlijk de locatie van het herenhuis aangeeft. Ook het bruggetje dat vanaf de Kilweg toegang gaf tot het landgoed is nog te zien (bij de pijl Kilweg). De strakke lijnen van de begroeiing ten zuiden van het herenhuis geven waarschijnlijk de locatie van de gracht/vijver aan (vergelijk afb. 2).

De bijbehorende boerderij Overkerk ten westen van de buitenplaats is nog aanwezig (afb. 2 en 3). Ook de heulbrug die vanaf de Kilweg toegang gaf tot het landgoed, is hierop te zien (afb. 3 en 4). De heulbrug is in 2007 gesloopt in verband met de aanleg van een fietstunnel onder het spoor.⁸

Het is onbekend in welke mate de resten van de buitenplaats Groenhove nog in de bodem aanwezig zijn. Sporen van de buitenplaats worden direct onder de bouwvoor, op circa 0,4 m beneden maaiveld verwacht.

⁸ De sluitsteen bevindt zich in Museum Twintighoeven te Dordrecht.

Afb. 4. De 18e-eeuwse heulbrug die vanaf de Kilweg toegang gaf tot de buitenplaats Groenhove. In de sluitsteen staat het jaartal 1782. (Foto vanaf de Kilweg in oostelijke richting).

Onderzoeksgebied 2

In onderzoeksgebied 2 zijn mogelijk bewoningssporen uit de Late Middeleeuwen aanwezig.⁹ Het betreft een aantal puntlocaties waar tijdens het vooronderzoek hoger gelegen toppen op de noordelijke oever van het Oude Maasje zijn aangetroffen. Het laatmiddeleeuwse landschap ligt op deze locaties tussen circa 1,35 – 1,95 m beneden maaiveld. Voor deze hoger gelegen delen direct langs de rivier geldt een hoge kans op aanwezigheid van met name laatmiddeleeuwse bewoningssporen.

2.4 Archeologisch advies

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek en het inventariserend booronderzoek is door RAAP een vervolgonderzoek aanbevolen indien inpassing in planvorming niet mogelijk was. Dit is door de gemeente Dordrecht overgenomen en er is een nader onderzoek vereist. Het voorgestelde onderzoek bestond uit een karterend en waarderend inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven.

⁹ Archis vondstmelding 404579, RAAP objectnummers DOSM2-03, J.W. de Kort 2007.

3. Doel- en vraagstellingen

Het doel van het veldwerk was het waarderen van de archeologische resten van de buitenplaats Groenhove en het karteren, en eventueel waarderen, van mogelijke bewoningssporen uit de Late Middeleeuwen op de noordelijke oever van het Oude Maasje. Voor de twee locaties is vastgesteld of er sprake is van behoudenswaardige archeologische waarden en is een aanbeveling geformuleerd ten aanzien van eventuele beschermende maatregelen en/of aanvullend onderzoek (definitief archeologisch onderzoek; opgraving). Voor het veldwerk zijn in het PvE de volgende onderzoeksvragen geformuleerd.¹⁰

Met betrekking tot de 17e–19e -eeuwse buitenplaats Groenhove, Archis vondstnr. 404579:

- 1. Wat is de aard en conservering van de bewoningsresten?*
- 2. Is er sprake van behoudenswaardige archeologische resten?*

Met betrekking tot (mogelijke) bewoningssporen uit de Late Middeleeuwen:

- 1. Is er sprake van aan- of afwezigheid van (behoudenswaardige) archeologische waarden op drie hoger gelegen locaties in de noordelijke oeverzone van het Oude Maasje? En zo ja, wat is hiervan de aard, ouderdom en conservering?*

¹⁰ Dorst, 2008, Dordrecht PvE-nummer 2008-3.

4. Veldwerk

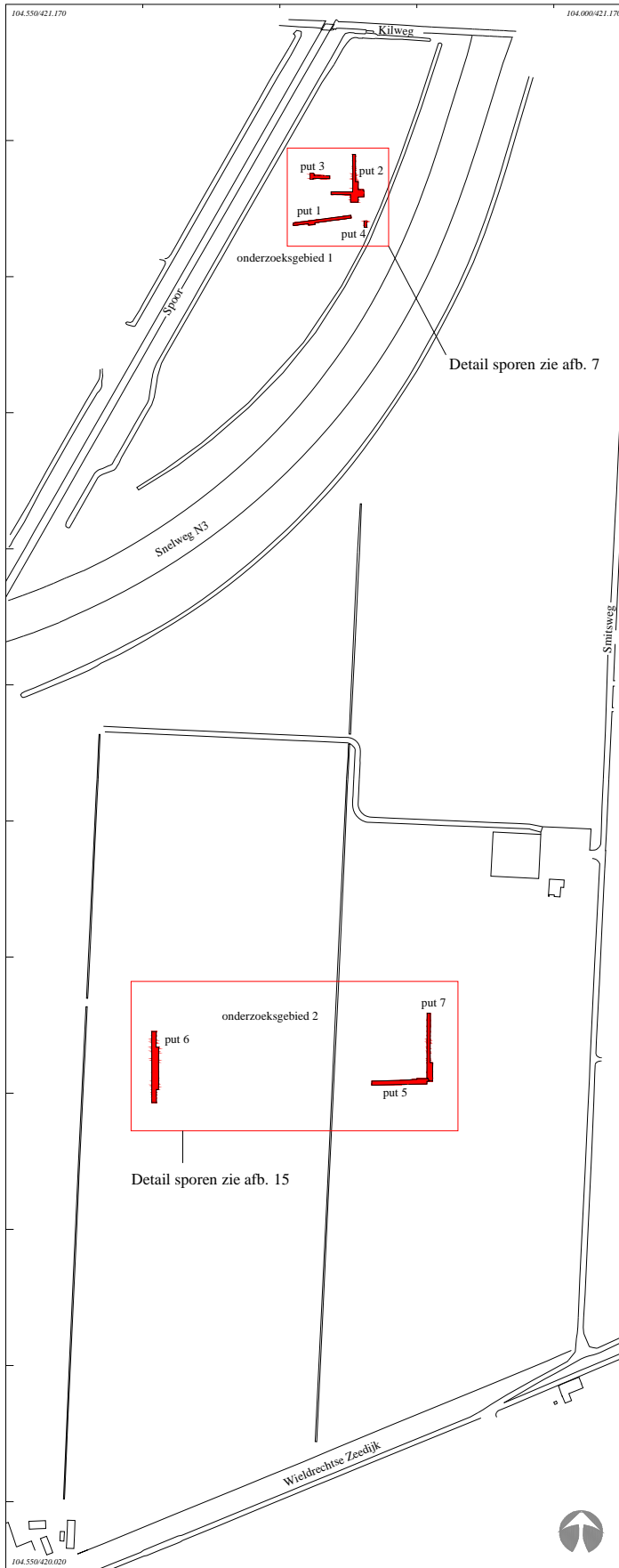
4.1 Methodes

Het veldwerk heeft plaatsgevonden tussen 5 en 16 oktober 2009. Het onderzoek is uitgevoerd volgens de richtlijnen voor proefsleuvenonderzoek conform de KNA 3.1. De bevoegde overheid is de gemeente Dordrecht.

In totaal zijn er zeven proefsleuven gegraven (afb. 5). Op de locatie van de buitenplaats Groenhove zijn vier sleuven gegraven op de geprojecteerde locaties van het centrale huis en het tuinmanshuis.

De andere drie sleuven zijn aangelegd op de locaties van enkele hoger gelegen toppen in het laatmiddeleeuwse landschap in de oeverzone van het Oude Maasje.

Van alle sporen is een dwarsprofiel geregistreerd door middel van foto's en een tekening. (Vlak)vondsten zijn per 5 m verzameld per lithostratigrafisch laagpakket of per grondspoor.

Afb. 5. Overzicht van de locaties van de proefsleuven.

4.2 Onderzoekresultaten

De resultaten zullen worden besproken per vindplaats/onderzoekslocatie. Per locatie zal eerst de lithostratigrafie en vervolgens de archeologische aspecten besproken worden.

4.2.1 Onderzoeksgebied 1, de buitenplaats Groenhove

Lithostratigrafie

De aangetroffen bodemafzettingen zijn, van beneden naar boven, in te delen in de volgende vier lithostratigrafische eenheden (afb. 6 en 8).

Klastisch pakket 1

Klastisch pakket 1 bestaat uit lichtbruine, licht zandige en sterk venige klei. Het pakket is alleen aangetroffen in sleuf 1 tijdens het aanleggen van profieldoorsnede door een gracht. De top van de afzetting lag op een diepte van circa 2,2 m – NAP. Het pakket wordt gerekend tot de Formatie van Echteld en betreft een komafzetting van het Oude Maasje die is afgezet vóór 1421.

Klastisch pakket 2

Dit pakket ligt direct op klastisch pakket 1 en bestaat uit een gelamineerd pakket licht-grijsblauw zand en klei. De overgang met klastisch pakket 1 is erosief en wordt gekenmerkt door een aantal laagjes detritus.¹¹ Klastisch pakket 2 is het zogenoemde Merwededek dat is ontstaan gedurende de periode dat het gebied onder water stond (en het Bergsche Veld werd genoemd) tussen circa 1424 en de aanleg van de Wieldrechtse Polder in 1659. Het pakket wordt gerekend tot de Formatie van Echteld.

Afb. 6. Een foto van het bodemprofiel op de locatie van het centrale herenhuis van het landgoed Groenhove. Op het dieper gelegen Merwededek is een ophogingspakket aanwezig waarop het huis heeft gestaan. De paal S14 is één van de funderingspalen van de noordgevel van het centrale huis.

¹¹ Dit is een verzamelnaam voor bezonken, organische resten. In dit geval voornamelijk bestaande uit verspoeld veen.

Antropogeen pakket A

Op de natuurlijke afzetting van het Merwededek is een antropogeen pakket aanwezig. Het is een rommelig pakket geel tot bruingrijs zand en klei met zandvlokken, kleikluiten en sporadisch wat brandpuin en heeft een dikte van circa 40 tot 50 cm. Waarschijnlijk is dit een ophogingspakket dat is opgebracht voorafgaande aan de bebouwing die behoorde tot de buitenplaats Groenhove. Dit is af te leiden uit het feit dat ter hoogte van het centrale herenhuis een (begraven) A-horizont in de top van klastisch pakket 2 aanwezig is (afb. 6). De onderkant van het ophogingspakket ligt hier op een diepte van circa 1,2 m beneden maaiveld.

Op andere locaties van het buitenplaatsterrein is antropogeen pakket A ook vastgesteld, maar vaak verstoord door latere afbraak- en egalisatiewerkzaamheden.

Geroerd pakket

De top van antropogeen pakket A is een recent geroerd pakket; de huidige bouwvoor. Na de bewoningperiode van de buitenplaat is het terrein weer in gebruik genomen als landbouwgebied. Door sloop- en egalisatiewerkzaamheden en het daaropvolgende ploegen is het oude maaiveld ten tijde van de buitenplaats geheel verstoord en opgenomen in de bouwvoor.

Archeologische sporen en vondstmateriaal

Op het terrein zijn resten van de buitenplaats teruggevonden, waaronder een gracht/vijver, funderingsresten van bebouwing, goten/riolen, paaltjes, kuilen en onduidelijke sporen die mogelijk toe te schrijven zijn aan de inrichting van de siertuin van de buitenplaats (afb. 7).

De gracht/vijver (S5)

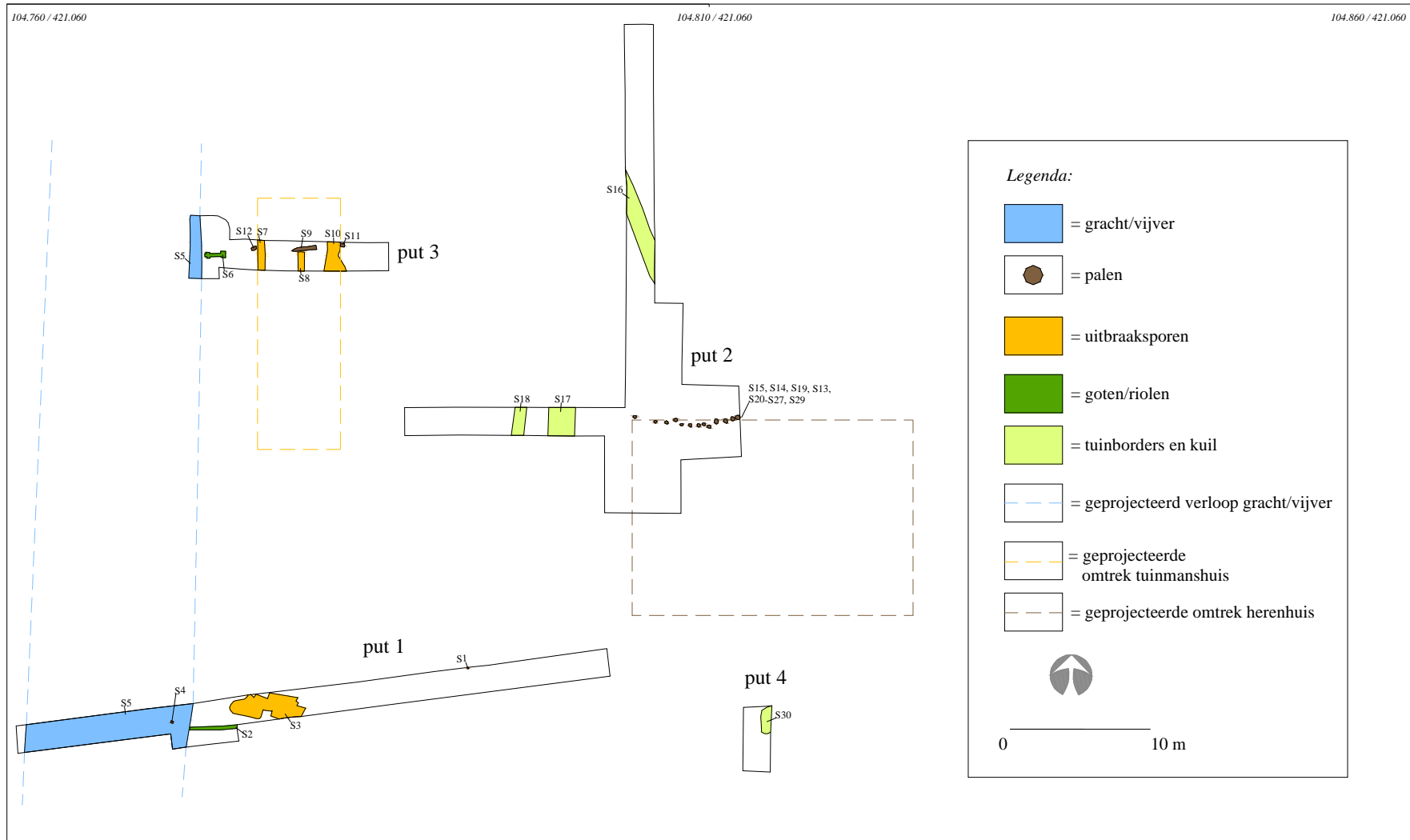
In sleuf 1 en 3 is de westelijke gracht aangetroffen die rond het centrale herenhuis en de siertuin lag (zie afb. 7 in vergelijking met afb. 2). Deze had een breedte van circa 11 m en was ongeveer 1,8 m diep. De gracht had schuine wanden, een rechte bodem en er waren twee vullingen aanwezig.

De onderste vulling van de gracht bestond uit sterk organische zwarte klei met schelpen van poelslakken, posthoornslakken en zwanemosselen. De laag dateert uit de periode dat de buitenplaats bewoond was, gedurende de 17e tot het begin van de 19e eeuw.

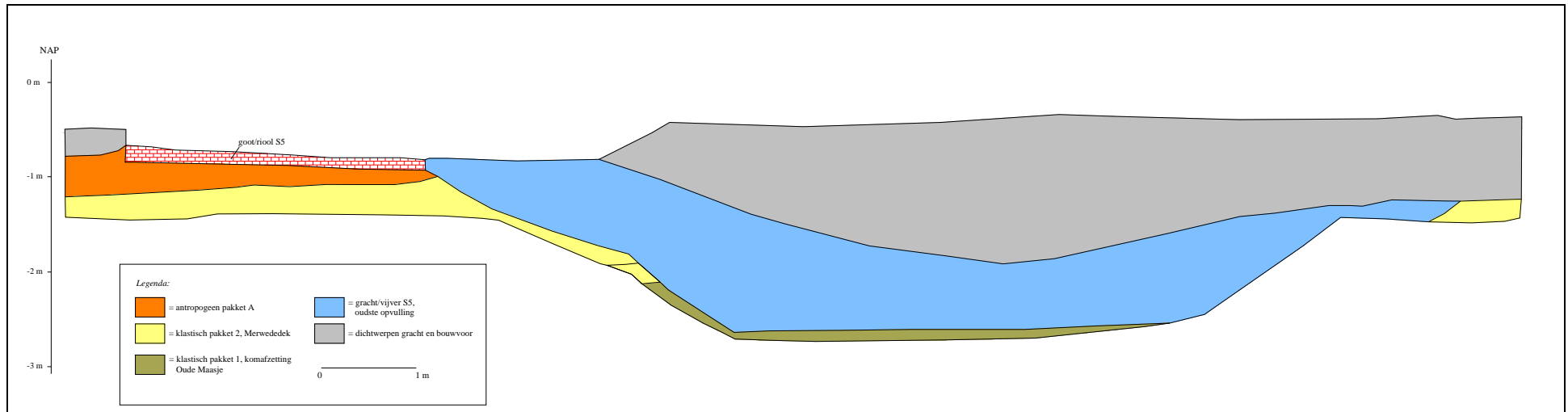
Hierin zijn ook keramiek, bouwmaterialen (enkele bakstenen en wand- en daktegels), leer, glas, metaal, kleipijpen en voedselresten aangetroffen.¹² Onder de keramiek zijn de bakselgroepen steengoed 2, roodbakkend aardewerk (o.a. Nederrijnse Waar), witbakkend aardewerk, majolica, faïence, (Europees) porselein en industrieel rood, wit en zwart keramiek aanwezig (afb. 9).

Het gaat voornamelijk om fragmenten van keukenwaar en serviesgoed zoals borden, kannen, een tuitpot, een grape, een deksel en een kopje. Ook is een deel van een bloempot gevonden. Het glas en metaal betreffen enkele fragmenten groen (venster)glas en een spijker.

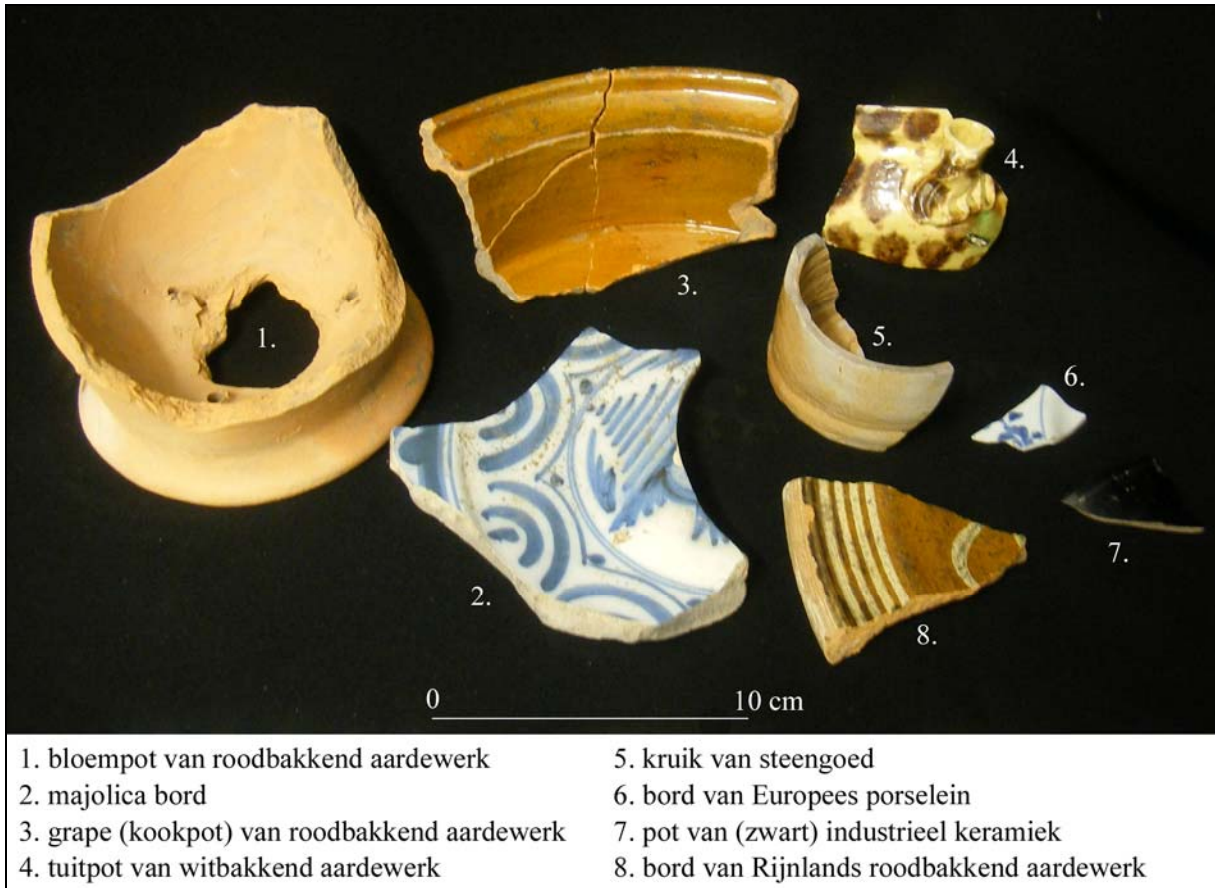
¹² Vondstnummer 1 en 3.

Afb. 7. Overzicht van de aangetroffen resten van het landgoed Groenhove. De geprojecteerde omtrekken van het tuinmanshuis (sleuf 3) en het herenhuis (sleuf 2) zijn gebaseerd op de afmetingen die zijn aangegeven op de kaart uit 1764 (afb. 2).

Afb. 8. Dwarsdoorsnede (zuidprofiel sleuf 1) van de gracht/vijver S5 met het riooltje S2 dat daarop uitkwam.

Afb. 9. Een selectie van de verschillende keramiekfragmenten uit de gracht S5.

Ook zijn er resten van tabakspijpen aangetroffen. De tabakspijpen kunnen in de tweede helft van de 18de eeuw worden gedateerd. Drie exemplaren (cat. nr. 2-4) zullen in het laatste kwart van de 18de eeuw geproduceerd zijn. Het andere exemplaar (cat. nr. 1) zal tussen 1740-1770 gemaakt zijn.

Afb. 10. De kleipijp van de Goudse pijpenmaker Barend van Berkel. (foto: J. van Oostveen, rechts: schaal pijpketel 1:1, rechts detail van het hielmerk BVB).

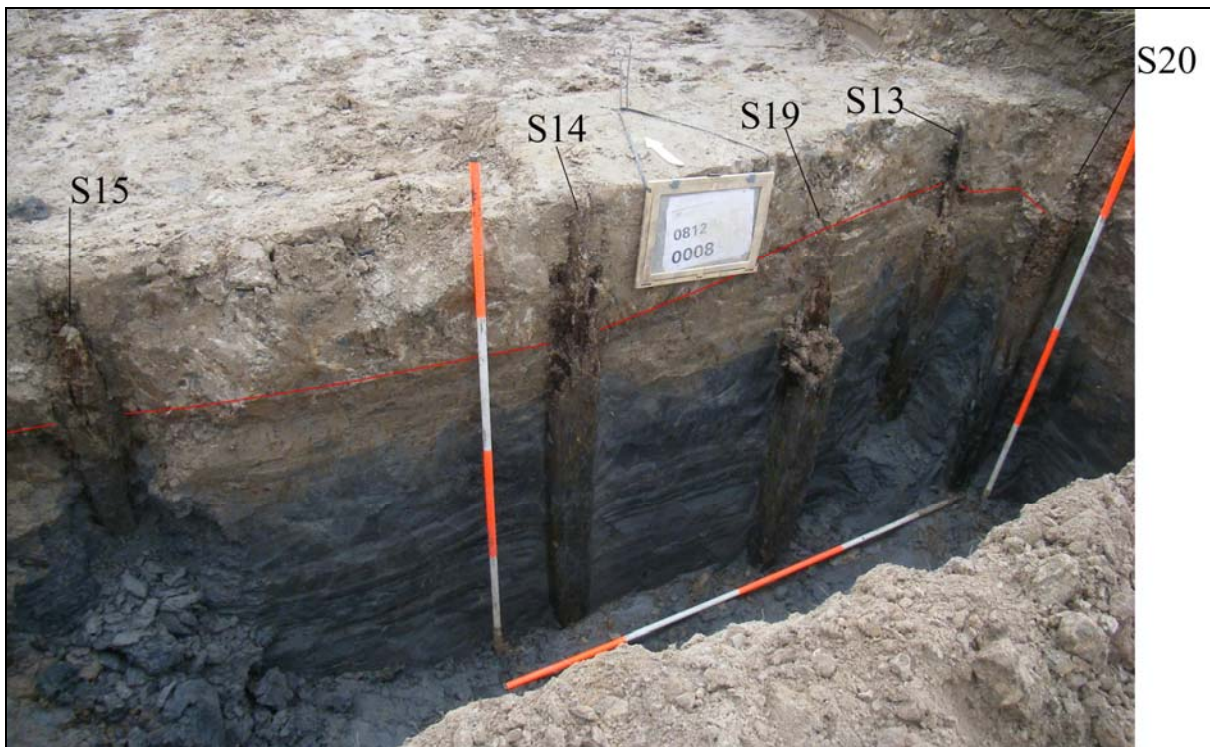
Onder de kleipijpen zijn exemplaren uit Gorinchem, Gouda en een vooralsnog onbekend productiecentrum. De Goudse tabakspijp betreft een exemplaar van de allerbeste kwaliteit. Deze is geproduceerd tussen 1740-1770 door de beroemde Goudse pijpenmaker Barend van Berkel (afb. 10).

De overige drie tabakspijpen kunnen tot de goedkoopst verkrijgbare producten worden gerekend.¹³

De bovenste vulling van de gracht bestond uit bruine, zandige klei met kleikluiten en bouwpuin. Het pakket betreft de opvulling van de gracht ná de bewoning van het terrein en is het resultaat van de egalisatie van het terrein en het grotendeels dempen van de grachten. Op de kadastrale kaart uit 1820 is te zien dat dit restant van de gracht pas ná deze datum is gedempt (afb. 2).

Funderingsresten van bebouwing; het herenhuis en het tuinmanshuis

Van zowel het herenhuis als het tuinmanshuis zijn (funderings)resten aangetroffen. Deze bleken sterk verstoord door de latere sloop- en egalisatiewerkzaamheden. Op de locatie van het centrale herenhuis is alleen een rij oost-west georiënteerde palen aangetroffen (afb. 11).¹⁴ Dit zijn vermoedelijk de funderingspalen van de noordelijke muur. Het ontbreken van funderingsplanken en de muren zelf ondersteunen de aanname dat juist het herenhuis hoger gelegen was, namelijk op een door mensen opgeworpen ophogingspakket. De ophoging is waarschijnlijk gerealiseerd met aarde die afkomstig was uit de aangelegde grachten.

Afb. 11. Foto van een aantal van de funderingspalen van de noordgevel van het herenhuis. De rode lijn is de grens tussen het ophogingspakket en de natuurlijke ondergrond. (Fotorichting noordoost).

¹³ Determinatie en intern rapport door dhr. J. van Oostveen, zie ook rapportage op <http://www.xs4all.nl/~kleipjp/kleipijp/>.

¹⁴ Spoornummers 13, 14, 15, 19-27 en 29.

In totaal zijn 14 palen aangetroffen en allen hebben een diameter van 20 cm.¹⁵ Alleen de westelijke begrenzing kon worden vastgesteld; in oostelijke richting liep de palenrij door tot onder een recent aangelegd fietspad. Eén van de palen is met de kraan voorzichtig uitgetrokken (S19). Deze had nog een lengte van 2,2 m en was aangepunt door middel van vier kapvlakken. De oorspronkelijke lengte van de palen kon niet worden vastgesteld, aangezien nergens een intacte bovenkant is aangetroffen. Specifiek de bovenste delen van de palen, die aanwezig waren in het ophogingspakket, waren vrijwel geheel vergaan (afb. 6 en 11).

Afb. 12. Vlakfoto van sleuf 3 waarin de funderingsresten van het tuinmanshuis; de uitbraaksporen van de buitenmuren (S7 en S10) en twee palen die vermoedelijk de dakconstructie hebben gedragen (S9, S11), (Fotorichting noordwest).

In de detailfoto is de paal S11 in een dwarsdoorsnede weergegeven (Fotorichting west).

Van de fundering van het tuinmanshuis waren meer restanten aanwezig. Dit is waarschijnlijk omdat het minder hoog gelegen was dan het herenhuis waardoor het door latere egalisatiewerkzaamheden minder is verstoord. Sleuf 3 is over de gehele breedte van dit pand aangelegd (afb. 7 en 12). Het huis had een breedte van 6 m en van de buitenmuren waren alleen uitbraaksporen¹⁶ aanwezig. Intact muurwerk was niet meer aanwezig; in de oorspronkelijke funderingssleuven waren wel enkele verstoorde muurdelen aanwezig.¹⁷ Aan de buitenzijde van de muur waren aan weerszijde palen aanwezig (S11 en 12). De palen waren rechthoekig/vierkant gekapt en aangepunt (afb. 12). De paal S11 had een lengte van 1,16 m.

¹⁵ Het betreft hier naaldhout.

¹⁶ De onderkant van de funderingssleuven lag op maximaal 1,29 m – NAP.

¹⁷ Geel, rood en oranje bakstenen met een formaat van 18/17x8,5x4 cm.

Inpandig was, vrijwel in het midden van het pand, in de lengterichting een kleilig spoor aanwezig (S8). Deze eindigde in een liggende paal (S9). De paal lag in dezelfde lijn als de palen aan de buitenzijde van het pand en is vermoedelijk bij afbraak- en egalisatiewerkzaamheden platgetrokken. De palen dienden waarschijnlijk om de dakconstructie te dragen.

Goten/riolen (S2 en S6)

Er zijn twee goten/rioltjes aangetroffen. De rioltjes waren oost-west georiënteerd en mondden beiden uit in de hierboven besproken gracht aan de westzijde van het herenhuis en het tuinmanshuis (afb. 7 en 8). Van de riolen waren alleen de lager gelegen westelijke delen nog onverstoord aanwezig. Het in oostelijke richting oplopende verlengde van de rioltjes was door egalisatie en ploegen verdwenen. Dit wijst erop dat het terrein ten oosten van de gracht oorspronkelijk hoger gelegen was. De rioltjes waren circa 50 cm breed en bestonden uit gele en rode bakstenen¹⁸ en waren aan de bovenzijde afgesloten door ongeglazuurde tegels.¹⁹

Het noordelijkste rioltje (S6) was waarschijnlijk een afvoer vanuit het tuinmanshuis. Het afval dat in de vulling van de gracht rondom de uitlaat van dit riool is gevonden (V3), is daarom mogelijk weggegooid vanuit het tuinmanshuis.

In de vulling van het riool (S2) en op de locatie waar deze in de gracht (S5) uitkwam zijn resten bouw materiaal (leisteel en spijker), keramiek en klei pijpen gevonden.²⁰

Paaltjes (S1, S4), kuilen (S3, S30) en ondefinieerbare sporen (S16, S17, S18)

Er zijn twee paaltjes gevonden, waarvan één in de gracht, bij de uitlaat van het zuidelijke rioltje (afb. 7). De functie van de kuilen is onduidelijk.²¹ Gezien de grillige vorm is kuil S3 waarschijnlijk een uitbraakspoor. In de vulling was bouwpuin, keramiek, stelen van klei pijpen en glas aanwezig (V2). Onder het keramiek zijn scherven steengoed 2, roodbakkerd aardewerk en faience aanwezig. Het glas betreft resten van glazen flessen. De fragmenten klei pijp betreffen een steel van een ongeglazuurd 18e -eeuws exemplaar en een tweede steel die is versierd met kruisbanden en afgesloten met de naam "COEN BLOM". Deze tabakspijp is geproduceerd door de Gouwenaar Coenraad Blom en dateert uit de periode 1748-1797.²²

Ten slotte zijn er drie grondsporen gevonden die moeilijk te duiden zijn. Het betreft drie rechte, noord-zuid en noordwest-zuidoost georiënteerde sporen, waarvan S17 en S18 met zekerheid ingravingen betreffen (afb. 7 en 13). De ingravingen hadden een breedte van circa 40 tot 50 cm en een diepte van ten minste 25 cm. Vermoedelijk hebben de ingravingen een functie gehad in de siertuin van de buitenplaats, zoals een gegraven border voor een rij bomen.

¹⁸ Baksteenformaten 17x9x4,5 en 17x8x4 cm

¹⁹ Tegelformaten 23x23x3 cm (S2) en 28x28x2,5 cm (S6)

²⁰ Vondstnummer 3. Onder het keramiek is: steengoed 2, roodbakkerd aardewerk (o.a. Nederrijnse Waar), witbakkerd aardewerk, majolica, faience, porselein en industrieel rood, wit en zwart keramiek.

²¹ Kuil S3, vulling bruinrijze zandige klei, top op circa 1,16 m – NAP. Kuil S30, top op 1,02 m – NAP, circa 0,4 m diep met enkele resten bouwpuin in de vulling.

²² Determinatie en intern rapport door dhr. J. van Oostveen, zie ook rapportage op <http://www.xs4all.nl/~kleipijp/kleipijp/>.

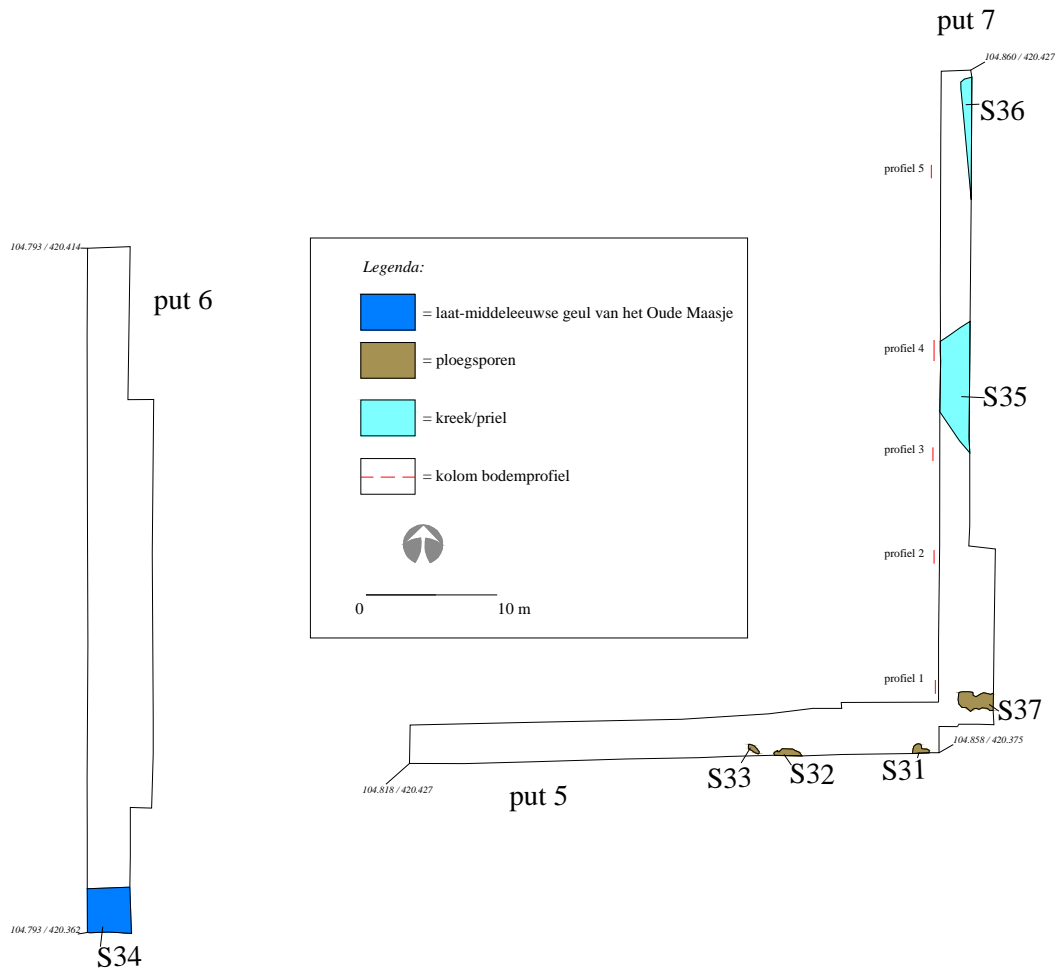
Afb. 13. Vlak- en profielfoto van de sporen 17 en 18; mogelijke borders in de tuin van Groenhove. (Fotorichting noord).

Vermeldenswaardig is nog een kop van roodbakkerd aardewerk dat in de top van antropogeen pakket A in sleuf 2 is gevonden (afb. 14).²³ De kop is inwendig voorzien van witte slib en loodglazuur. Uitwendig zijn enkele vlekken loodglazuur aanwezig. De kop is waarschijnlijk tijdens het opwerpen van het ophogingspakket in de grond terecht gekomen en kan gedateerd worden in de 17e eeuw.

Afb. 14. Een kop van roodbakkerd aardewerk uit het ophogingspakket.

²³ vondstnummer 4, r-kop-29

Afb. 15. Sporenoverzicht onderzoeksgebied 2. Voor de ware oost-west afstand tussen sleuven 6 en 5/7 zie afb. 5.

4.2.2 Onderzoeksgebied 2; drie hoger gelegen toppen in het laatmiddeleeuwse landschap

Lithostratigrafie en archeologie

Op vindplaats 2 zijn drie sleuven gegraven en alle vlakken aangelegd tot in de top van het Hollandveen Laagpakket (afb. 15).

De aangetroffen bodemafzettingen zijn, van beneden naar boven, in te delen in de volgende vier lithostratigrafische eenheden (afb. 16). Er zijn bewoningssporen aangetroffen in de vorm van ploegsporen en in dit akkerniveau zijn diverse vondsten gevonden. Op basis hiervan kan deze gedateerd worden in de Late Middeleeuwen.

Organisch pakket A

Het pakket bestaat uit een laag lichtbruin, mineraalarm tot licht kleiig veen met in de top wortelhout en rietresten. In de zone langs de geul van het Oude Maasje ligt de top van het pakket ligt tussen circa 2,07 m – NAP (sleuf 5, 7) en 2,25 m – NAP (sleuf 6). De top van het veenpakket is vrijwel overal geërodeerd door de afzettingen van ná de St. Elisabethsvloed; het water van het zoetwatergetijdengebied Bergsche Veld (klastisch pakket 2). Organisch pakket A behoort tot de Formatie van Nieuwkoop; het Hollandveen Laagpakket.

Klastisch pakket 1

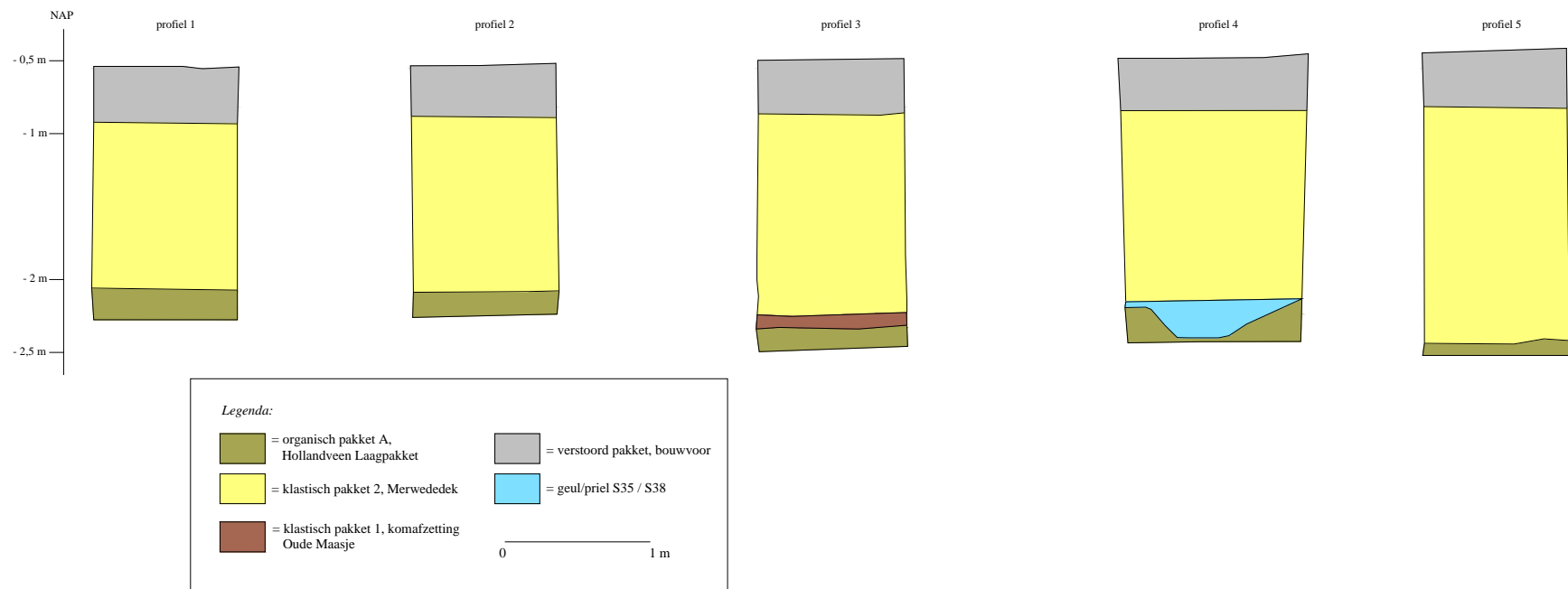
Klastisch pakket 1 bestaat uit lichtbruine, licht zandige en venige klei. Het pakket wordt gerekend tot de Formatie van Echteld en betreft afzettingen van het Oude Maasje die zijn afgezet vóór 1421. Op een aantal locaties is in de top van dit pakket een laagje brakwaterkookkels aanwezig, dat gerelateerd kan worden aan de St. Elisabethsvloed. De afzettingen zijn te interpreteren als de geul van het Oude Maasje, een aantal kreekjes/prielen en komafzettingen.

De geul van het Oude Maasje is aangetroffen in het zuidelijk deel van sleuf 6 (S34, afb. 15). De top van de geulafzetting ligt op circa 2,25 m – NAP (1,75 m – mv) en kenmerkt zich door een sterk gelamineerde afzetting van klei, zand en detritus. In de top was een laag juveniele brakwaterkookkels aanwezig. In sleuf 6 is geen komafzetting aangetroffen, omdat dit op deze locatie geheel geërodeerd was door het regelmatig overstromen van het Bergsche Veld door de Merwede.

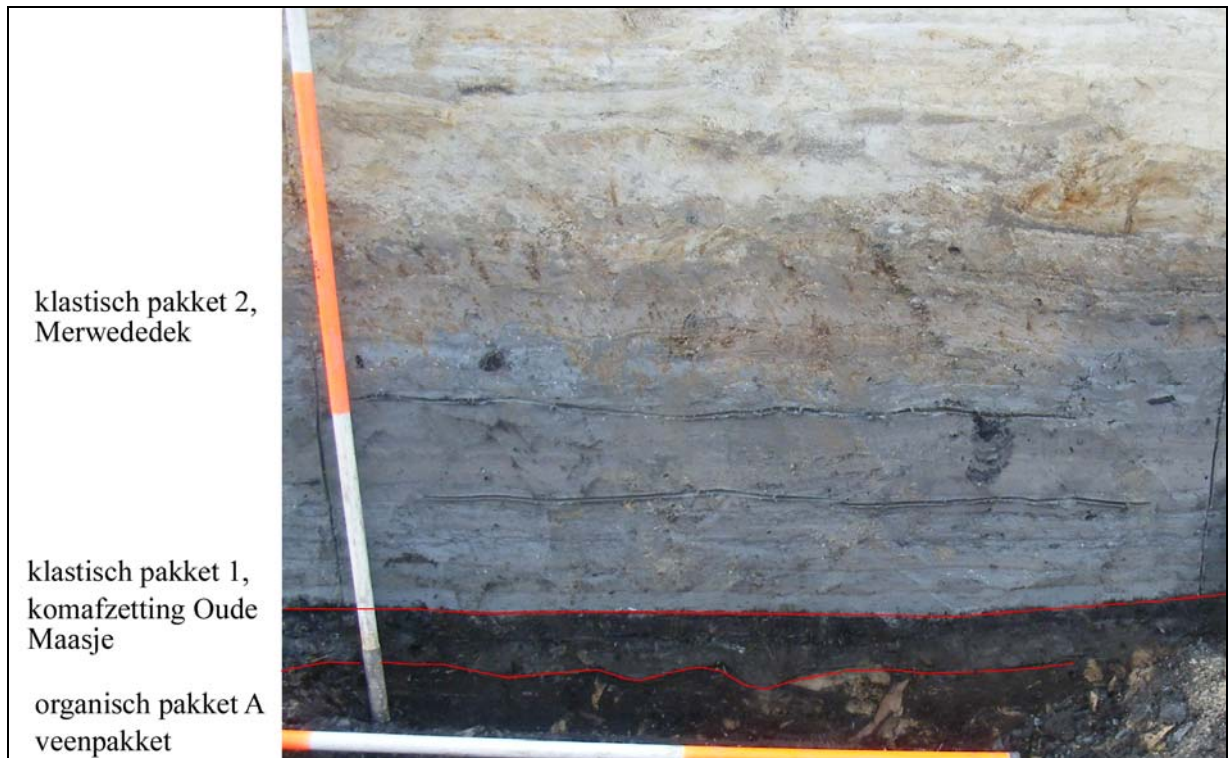
In sleuf 5 en 7 zijn wel restanten van een komafzetting aangetroffen. In sleuf 5 en het zuidelijke deel van sleuf 7 bestond de komafzetting uit grillige, ondiepe sporen in de top van het veenpakket met een vulling van bruingrijze, licht zandige en venige klei.²⁴ In noordelijke richting waren lokaal nog delen van de komafzetting als laag aanwezig (sleuf 7, profiel 3), met lokaal in de top een laagje brakwaterkookkels. De top van de komafzetting lag hier op circa 1,8 m – mv (2,25 m – NAP) en had een dikte van maximaal 10 cm. De laag is overal antropogeen beïnvloed; de onderkant is grillig ingesneden in de top van het veenpakket en er zitten kleikluiten, zandvlokken, veenbrokjes, baksteenpuntjes, dierenbotten en keramiek in (afb. 16 en 17).²⁵ Dit is mogelijk veroorzaakt door ploegen.

²⁴ Spoornummers 31, 32, 33 en 37

²⁵ Vondstnummers 11, 12, 17 en 20

Afb. 16. Geïnterpreteerd lithostratigrafisch bodemprofiel van sleuf 7 op basis van de profielkolommen. Voor de locaties van de profielkolommen zie afb. 15.

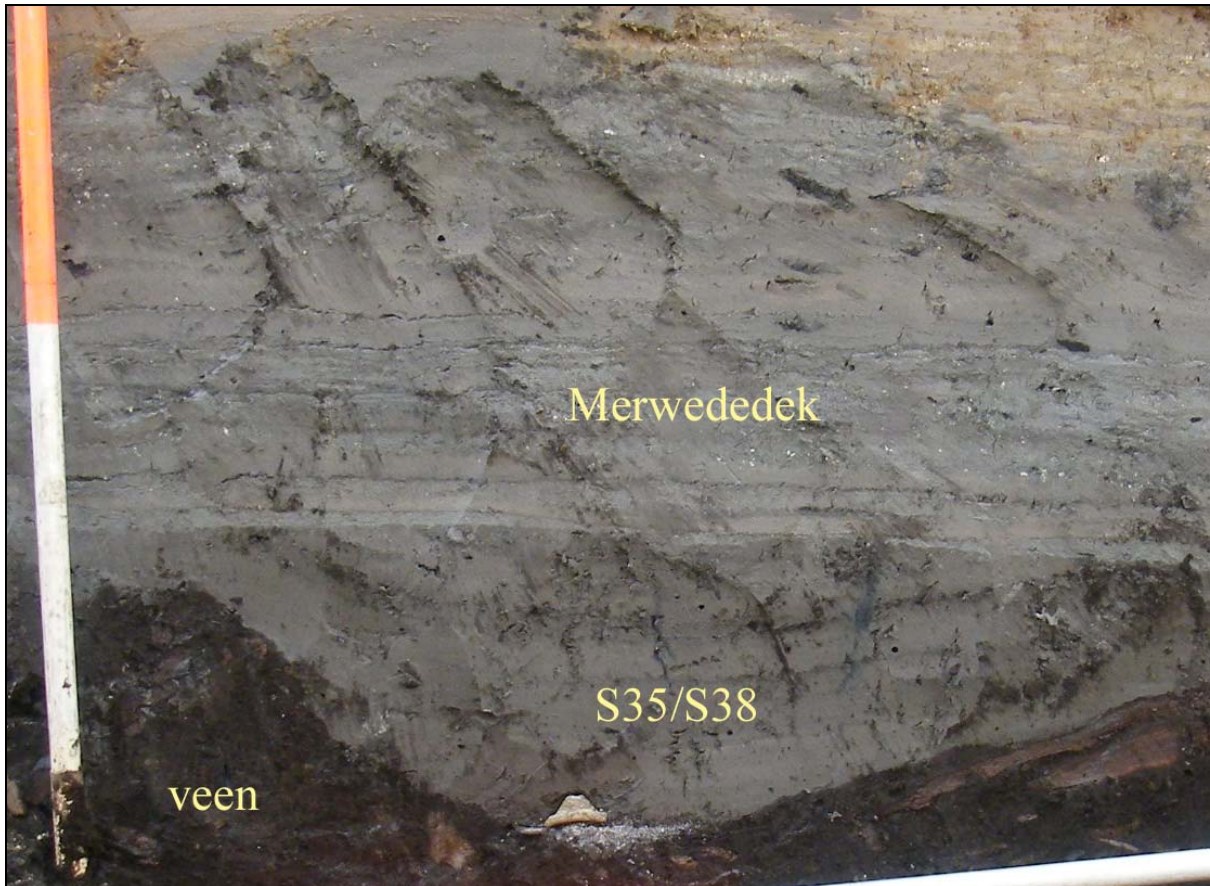
Afb. 17. Foto van een deel van het westprofiel van sleuf 7 waar de komafzetting van het Oude Maasje niet geërodeerd is (profiel 3). De (oorspronkelijke top) van dit laagje was gedurende de Late Middeleeuwen het maaiveld en is waarschijnlijk verploegd; het land is als akkerland gebruikt. In dit laagje zijn aardewerk scherven en enkele dierenbotten gevonden. (Fotorichting west).

Onder de keramiek zijn de bakselsoorten Pingsdorf, Paffrath, blauwgrijs aardewerk en bijna-steengoed. Dit levert een datering op tussen de 11e en 14e eeuw. Waarschijnlijk zijn de gronden op de noordelijke oever van het Oude Maasje gedurende de Late Middeleeuwen in gebruik geweest als akkerland.

Daarnaast zijn een aantal kreekjes/prielen aangetroffen (S35, S36, S38).²⁶ De vulling is vergelijkbaar met de afzetting in de geul van het Oude Maasje en de daarbij behorende komafzetting (afb. 18). In de vulling zijn scherven kogelpot, Pingsdorf aardewerk, Paffrath aardewerk, grijsbakkend aardewerk en een dierenbot aangetroffen.²⁷ De datering van deze watergangen is moeilijk te bepalen. Mogelijk waren ze watervoerend gedurende de Late Middeleeuwen, maar niet meer ten tijde van de St. Elisabethsvloed; er zijn geen brakwaterkookkels in aangetroffen. Het is echter ook niet uit te sluiten dat het inbraken zijn uit de periode 1421-1424, voorafgaande aan het ontstaan van het Bergsche Veld.

²⁶ Spoor S38 is een zijtakje van het geultje S25 en is alleen waargenomen in het westprofiel van sleuf 7 (afb. 16 en 18).

²⁷ Vondstnummers 15 en 21

Afb. 18. Profiel 4, sleuf 7 met daarin geul/priel S35/S38. Onderin de vulling is een scherf Pingsdorf aardewerk zichtbaar.

Klastisch pakket 2

Het pakket ligt direct op organisch pakket A en klastisch pakket 1 en bestaat uit een sterk gelamineerd pakket licht-grijsblauw zand en klei. De overgang is overal erosief en in het onderste niveau zijn dierenbotten, baksteenpuitjes en keramiek gevonden.²⁸ Het betreft verspoelde vondsten uit de verploegde komafzetting (klastisch pakket 1). Dit is het Merwededek dat is ontstaan gedurende de periode dat het gebied onder water stond (Bergsche Veld) tussen 1424 en de aanleg van de Wioldrechtse Polder in 1659. Het pakket wordt gerekend tot de Formatie van Echteld.

Verstoord pakket

Het bovenste grondpakket betreft het door recente akkerbouw verstoorde niveau van klastisch pakket 2; dit is de bouwvoor en heeft een dikte van circa 40 cm.

²⁸ Vondstnummers 5-10, 16, 18, 19.

5. Conclusies en Aanbevelingen

Tussen 5 en 16 oktober 2009 is een karterend en waarderend, inventariserend proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in het plangebied Smitsweg-Wilgenwende te Dordrecht. Met betrekking tot de twee onderzoeksgebieden kan het volgende worden geconcludeerd:

Onderzoeksgebied 1: de 17e–19e -eeuwse buitenplaats Groenhove, Archis vondstnr. 404579.

1. Wat is de aard en conservering van de bewoningsresten?

Er zijn proefsleuven op het centrale deel van de buitenplaats gegraven. Er zijn sporen gevonden van één van de grachten, funderingen van het tuinmanshuis en paalfundering van het herenhuis, enkele goten/riolen en (vermoedelijke) sporen die kunnen worden toegeschreven aan de siertuin. De gracht had een breedte van circa 11 m.

Op de locatie van het tuinmanshuis zijn twee uitbraaksleuven en enkele palen aangetroffen. Dit waren de buitenmuren van het pand en de palen die de dakconstructie hebben gedragen. De breedte van het tuinmanshuis was 6 m.

Op de plaats waar het herenhuis gestaan heeft, is alleen een rij palen aangetroffen. Dit waren vermoedelijk de funderingspalen van de noord- ofwel voorgevel van het huis.

Er zijn aanwijzingen gevonden dat het terrein speciaal voor de bebouwing is opgehoogd. Mogelijk is de grond die vrijkwam bij het graven van de grachten en vijvers gebruikt om het centrale deel op te hogen. Hierdoor lagen deze gebouwen en met name het herenhuis, hoger dan de omliggende tuinen en landbouwgronden. Op de locatie van het herenhuis heeft het ophogingspakket vermoedelijk een dikte gehad van ten minste 1 m, aangezien er geen (funderings)-planken en -muren op de palen zijn aangetroffen. De dieper gelegen delen van de funderingssleuven van de muren van het tuinmanshuis waren nog wel aanwezig. Hier zal het ophogingspakket minder dik geweest zijn.

Nadat de buitenplaats niet meer bewoond werd, zijn de gebouwen gesloopt, de grachten en vijvers opgevuld en is het terrein geëgaliseerd om het weer bruikbaar te maken voor landbouw. Hierdoor is met name het hoger gelegen, opgehoogde terrein van het centrale huis van buitenplaats verstoord en zijn de funderingen vrijwel geheel opgeruimd. Het bijbehorende maaiveldniveau is geheel in de huidige bouwvoor opgenomen.

Ook van de andere bewoningssporen zijn alleen de dieper gelegen delen nog aanwezig. Het gaat hierbij om een opgevulde gracht, twee goten/riolen die in deze gracht uitmonden en ingravingen en paaltjes die waarschijnlijk toe te schrijven zijn aan de siertuin.

2. Is er sprake van behoudenswaardige archeologische resten?

De gaafheid en conservering van, met name de gebouwen van de buitenplaats Groenhove zijn op basis van de waarderingscriteria zoals gesteld in de KNA versie 3.1, als slecht te waarderen.²⁹ De aanwezige archeologische waarden kunnen worden aangemerkt als niet behoudenswaardig. Deze waardering maakt nader onderzoek of beschermende maatregelen in het onderzochte deel niet noodzakelijk.

²⁹ De resten van de buitenplaats scoren op gaafheid een 1 en op conservering een 2. Op de inhoudelijke kwaliteit van een dergelijk complex kan eigenlijk alleen gescoord worden indien er sprake is van een hogere score op gaafheid en conservering.

Onderzoeksgebied 2: drie hoger gelegen locaties op de noordoever van het Oude Maasje.

1. Is er sprake van aan- of afwezigheid van archeologische waarden? En zo ja, wat is hiervan de aard, ouderdom en conservering? en zijn deze behoudenswaardig?

Op de noordelijke oever van het Oude Maasje zijn op een aantal locaties restanten aangetroffen van de komafzetting van vóór 1421. De top van deze afzetting was gedurende de Late Middeleeuwen het maaiveld. Het oude landschap is echter vrijwel overal geërodeerd door het water van de Merwede in het Bergsche Veld; het zoetwatergetijdengebied dat ontstond na de St. Elisabethsvloed tussen 1421-1424. De laag komklei is antropogeen beïnvloed en waarschijnlijk gedurende de Late Middeleeuwen in gebruik geweest als landbouwgrond en door ploegen verstoord. Zowel in de akkerlaag als in het onderste niveau van het overstromingsdek (het Merwededek) zijn scherven aardewerk, baksteenpuntjes en dierlijke botten gevonden. Het aardewerk kan gedateerd worden tussen de 11e en 14e eeuw.

Er zijn op de onderzochte locaties geen bewoningssporen gevonden die kunnen wijzen op de aanwezigheid van een huisplaats (boerderij), nederzetting of een dijk.

Er zijn geen (behoudenswaardige) bewoningssporen aangetroffen op de onderzochte locaties. Nader onderzoek of beschermende maatregelen zijn niet noodzakelijk.

Voor vragen over de conclusies en aanbevelingen in dit rapport kan contact worden opgenomen met M.C. Dorst, senior archeoloog, Bureau Monumentenzorg & Archeologie van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 6398421.

Literatuur

Dorst, M.C., 2008: *Programma van Eisen, Een karterend en waarderend inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven*. Bureau MZA, PvE-nummer 2008-3. Bureau Monumentenzorg en Archeologie, gemeente Dordrecht.

Kort, J.W. de, 2007: Plangebied Smitsweg-Smitshoek, gemeente Dordrecht; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek. *RAAP-rapport 1502*.

Smit, B.I., H.J.T. Weerts, P. Cleveringa, 2004: Plangebied Smitsweg, gemeente Dordrecht; een geo-archeologische verkenning. *RAAP-rapport 1102*.

Afkortingen

ARCHIS	Archeologisch Informatiesysteem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
MZA	Bureau Monumentenzorg & Archeologie van de gemeente Dordrecht
mv	maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil
PvE	Programma van Eisen
RAF	Royal Air Force